

I. Bevezetés.

Cola di Rienzo a világtörténet ama alakjai közé tartozik, akiknek neve minden művelt ember fülében ismerősen cseng, de csak nagyon homályos és zavaros képzetekkel társul. A viharos XIV. század Rómájában élt, mikor a pápák a folytonos belviszályok közt hanyódó várost elhagyva, Avignonban székeltek (1309—1367) s az „*urbs*“ politikai, gazdasági és szellemi életének mélypontján állott. Ily körülmények között alig akadt benne egy embernél több, aki érdemesnek tartotta, hogy sorsáról és életéről krónikaszerű feljegyzéseket vezessen. Más erősebb kultúrájú városok — Firenze, Siena, Bologna — egykorú történetírói is csak közbevetőleg és mellékesen emlékeznek meg róluk. Cola di Rienzo lobogó, gyűjtő beszédei közül egy sem maradt fenn; leveleinek jelentős része elveszett, a Johann Neumarkt prágai kancellár megbízásából másoltakat is csak 1841-ben értékesítette először egy fiatal tudós, Felix Papencordt, aki segítségükkel igyekezett először a tribun tevékenységéről tárgyilagos képet festeni.

A XVII. századig szinte kizárólag Petrarca lelkesedésén keresztül emlékeztek rá, mint valami antik római hősré, aki a római köztársaság dicsőségét akarta újraébreszteni. Így szól róla Bonfiniusunk is. Csak 1624-ben jutott eszébe egy braccianoi nyomdásznak, hogy az említett egyedüli egykorú római krónikából kiadja a tribunra vonatkozó fejezeteket, annak a Tommaso Fortificioccának tulajdonítva önkényesen a művet, aki, még uralomra jutása előtt, egy ízben Colát durván kigúnyolta s akit ez később hamisítás miatt szégyenoszlopra és pénzbüntetésre ítélt. A könyv hét évvel később, 1631-ben megjelent második kiadása elé Andrea Fei nyomtató hősének eszményi képét helyezte fametszethen, bárkoszorúval fején, díszes vérttel a mellén. Ez a Petrarca ízü elképzelés az egyedüli, melynek segítségével az ifjú Cola di Rienzo testi valóságát magunk elé idézhetjük. Hiányzik azonban itt arcáról az a „*némileg fantasztikus mosoly*“, mely egykorú névtelen

életírójának és közvetlen ismerőjének portréját annyira titokzossá teszi.

Egyáltalán a Tommaso Fortifiocának tulajdonított életrajz népszerűsödése, mihez nagyban hozzájárult Du Cerceau jezsuita atyának egy elegáns francia könyvecskéje (1733), sok nem éppen egybehangzó vonással gazdagította a petrarcai képet. Népért lelkesedő republikánus lázadó, vagy vérszomjas tirannus volt-e? Rómaért lelkesedő látnok, vagy kalandor? Örült vagy komédiás? ezek a kérdések vetődnek fel az emberben a romaneszk nyelven írott mestermű olvasásakor, s még erősebben kihangsúlyozta ezeket az ellentéteket Gregorovius Róma-történetében, nem tudván őket egységes jellemképben összegezni. Történetírók és irodalmárok ezentúl tetszésük szerint idézhették szellemét kedvenc tézisének igazolására. A Fr. Schiller által kiadott életrajz (*Geschichte der merkwürdigsten Rebellionen und Verschwörungen*, Leipzig, 1788) és Francois Laignelon 1791-ben a párisi Théâtre Nationalban előadott drámája a forradalmárt ábrázolja benne és Gaspard Cipri szicíliai forradalmár ugyancsak Párisban megjelent (1873) színműve a földosztás és kommunizmus szőlőjeként ünnepli. A Comédiens du Roi 1826-ban viszont Gustave Druinau művét játsszák, melyből a pápai állam visszaállításán buzgolkodó képe bontakozik ki. A petrarcai hős eszményt Byron *Childe Harold*-jában (III. ének) és Arany János *Toldi Szerelmében* (IX. ének 40–48. vsz.) látjuk viszont. Pietro Cossa klasszikus vonalú tragédiájában Cola di Rienzo a nép szabadságáért esik el. Cesare Lombroso (*Cola di Rienzo monomane*, 1880) „Genie vagy, örült”-tézisének bizonyítására cibálta elő alakját. Gabriele D'Annunzio (1913) kalandor voltát hangsúlyozta ki életrajzában, végül a romantikusok túltették magukat minden történeti valóságon és fantasztikus szerelmi történeteket találtak ki tragikus bukásának és újból hatalomra jutásának magyarázatára. Tudni véltek Cola di Rienzo szeretőjéről, aki magába bolondítja Alborno kardinalist, hogy kedvesének politikai törekvéseit elősegítse. Másutt ellensége, az ifjú Colonna, Cola hűgába, feleségébe szeret, vagy maga a pápai legátus vet szemet az asszonyra. Edward Lytton Bulwer regénye (*„Rienzi the last of the roman tribunes“*, 1835) ütötte meg ezt a hangot s Raffaello Villari (1883), Emilio Montalti (1873) drámái szőtték tovább, a romantikus drámában szabványos önfeláldozó hálállal ajándékozva meg hősünket. Még egy lépés, és a forradalmár, demokrata, tirannus, antik hős, örült, kalandor, megérkezik az opera színpadára. Luigi Ricci, Bottura librettójára írt operáját először 1879-ben a velencei Fenice-színházban adták elő. Wagner Richárd számára a szövegkönyvet Arrigo Boito szerezte. A nagy német zeneszerző „Cola di Rienzi”-je nagy hatással volt a tribun nevének népszerűsítésére, de egyben történeti alakjának végleges elmosására is.

Cola di Rienzo személyiségének e sokféle, korok és szerzők szerint változó szemlélete — bizonyos értelemben még a vele összefüggő romantikus-érzelmi is — a XIV. századi krónikának „Vita”-jára hivatkozhatott. Magának e munkának sorsa sem volt

azonban ment félreértésektől és viszontagságoktól. A mult század elején akadt egy Tommaso Gabrini nevű olasz ferencrendi szerzetes — rendjének provinciálisa, majd generálisa —, aki fejébe vette, hogy Cola di Rienzo leszármazottja, s mint ilyen, védelmébe kell, hogy vegye őt, Petrarca barátját, a névtelen életrajz „*vádjaival és rágalmáival*” szemben. A pápa és egyház érdekei ellen dolgozott volna? Hazugság! VI. Kelemen maga elé idézte! Ugyan már! Hiszen az állítólag egykorú krónika nem egyéb renaissance-hamisítványnál. A XVI. századnál régibb kéziratát nem is ismerjük, hemzsegek benne a kronológiai tévedések és nyelvvezete hamis csengésű, nem egyezik meg azzal, ahogyan a trecentóban a római, romaneszk nyelvjárásnak hangzania kellett!

A harcos kedvű minoritának akadtak követői, s csak a század végén vette számba Ugo Fancelli a krónika minden felkutatható kéziratát, mintegy negyvenet. A cinquecentonál régibb valóban nem akadt közöttük, de ez a körülmény a Rómába visszatért pápák ellenzésével jól magyarázható. Az időrendi tévedések is megérthetők, ha fontolóra vesszük, hogy a szerző, aki valószínűleg Bolognában tanult orvos volt, 1357 és 68 közt dolgozta fel az 1327-től 1355-ig lejátszódott római eseményeket részben latin jegyzetei, részben visszaemlékezés alapján. Így megesett vele, hogy Cola di Rienzo hatalomrajutását (1347 májusa helyett 1346-ra) és visszatérését (1354 helyett 1353-ra) a valónál egy évvel, halálát egy hónappal korábban (október 8. helyett szeptember 8-ra) helyezte, Rainaldo pápai vikáriust pedig orvietoi helyett viterboi püspöknek nevezi. Szorosabb vizsgálat után azonban kiderült, hogy krónikájának egész sor egyebünnen nem ismert apró részlete levéltári adatokkal támogatható. Kiváló nyelvészek viszont a mű nyelvének eredetiségét vizsgálták felül és igazolták. Pietro Fedele, az olasz trecento kitűnő ismerője, a legkisebb részletekbe menő boncolás eredményeképp állíthatta, hogy a „*névtelen Cola di Rienzo-életrajzának hitelességéhez a gyanú legcsekélyebb árnyéka sem fér*” s az a „*Jözepekori történeti irodalomnak valódi, hamisítatlan drágaköve*”. A kiváló tudós nem szűnt meg követelni Alberto Ghisalberti jó szövegkiadása után (*La vita di Cola di Rienzo*. Roma, 1928) sem a teljes krónika új kiadását, mely ma sajnos, csupán Muratori Antiquitatesának 1740-ben megjelent III. kötetében olvasható. A torinói Einaudi-cég legújabban szintén csak a Cola di Rienzo-ra vonatkozó történetet adta ki újra *Collezione Universale* című, népszerűsítő sorozatában.

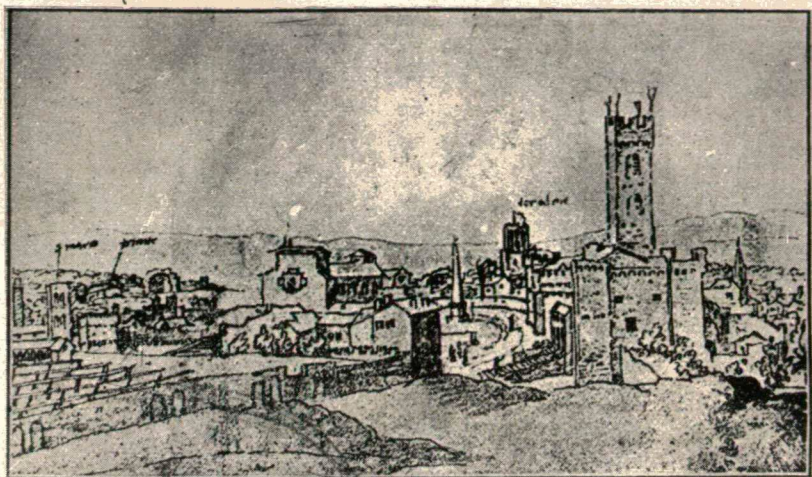
A Cola di Rienzo-ra vonatkozó okleveles anyag gyűjtését, mint mondtuk, Felix Papencordt kezdte meg 1841-ben (*Cola di Rienzo und seine Zeit* Besonders nach ungedruckten Quellen dargestellt. Hamburg-Gotha, 1841). Munkáját folytatta Annibale Gabrielli, aki először tett kísérletet levelezésének kiadására (*Epistolario di Cola di Rienzo*. Roma, 1890). A névtelen „*Vita*”-ját kritikai jegyzetekkel először Zeffirino Re kísérte (*La vita di Cola di Rienzo, tribuno del popolo romano, scritta da incerto autore nel secolo XIV.*, ridotta a migliore lezione ed illustrata con note ed osserva-

zioni storico-critiche. Forlì 1828. 2. kiad. Firenze, 1854). Újabb lépést a Cola di Rienzo-kutatásban Emmanuel Rodocanacchi francia munkája (*Cola di Rienzo. Histoire de Rome de 1342 à 1354.* Paris, 1888) és Giacomo Lumbroso egyetemi előadása (*Lezioni universitarie su Cola di Rienzo I—IV.* Roma, 1891) jelentett. A tribuna igazi nagyságát és jelentőségét az európai szellem fejlődésének szempontjából azonban csak *Konrad Burdach* ismerte fel valójában. A német humanizmus kezdeményezői közt akadt alakjára. Munkatársával, *Paul Piurral* együtt öt vaskos kötetben szedte össze mindazt, ami rá vonatkozik, s világította meg széles kortörténeti vizsgálódások alapján gondolatát és törekvésait. Az utolsó szót kérdésünkben eddig Paul Piur Cola di Rienzo-életrajza (*Cola di Rienzo. Darstellung seines Lebens und seines Geistes.* Wien, 1931) képviseli.

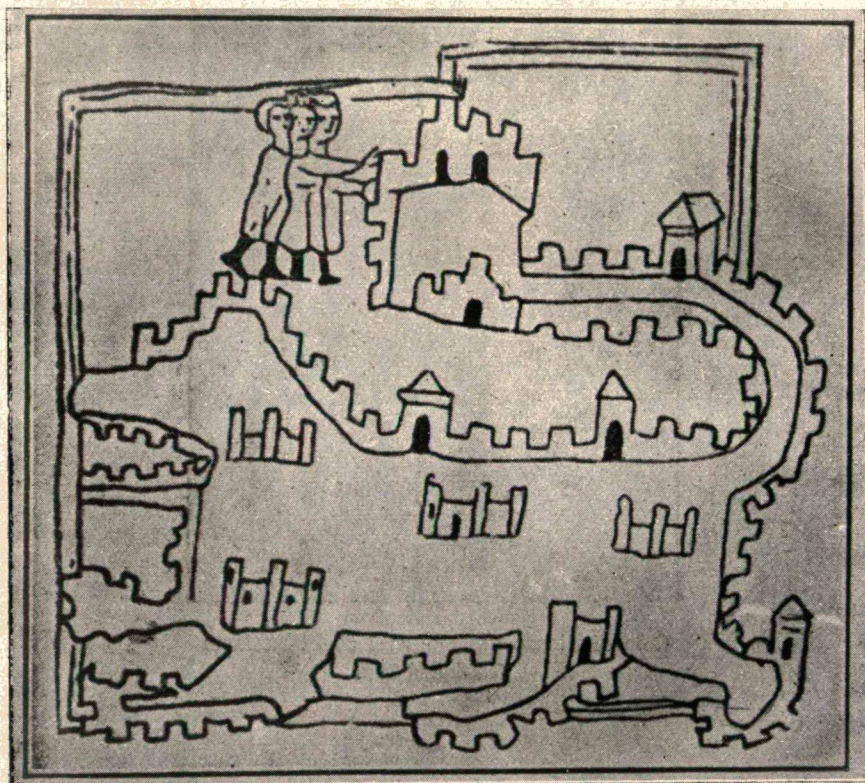

RITRATTO DI COLA DI RIENZO
Tribuno del Popolo Romano.

Cola di Rienzo arcképe az 1631-i bracciano-i
Vita-kiadásban.

A Kapitólium XVI. századi rajza.

Róma oroszlán-körvonalú városfalai.